

Biskup, Marian

Problem autografu listu Mikołaja Kopernika do Feliksa Reicha z roku 1528

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 257-261

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marian Biskup

PROBLEM AUTOGRAFU LISTU MIKOŁAJA KOPERNIKA
DO FELIKSA REICHA Z ROKU 1528

Wśród przekazów kopernikowskich, dotyczących tematyki ekonomicznej, specyficzną rolę odgrywa list Astronoma do jego towarzysza w kapitule warmińskiej — Feliksa Reicha; niepełna datacja listu *Ex Varmia octavae Pasce* została ostatecznie trafnie rozwiązana jako «Frombork, 19 IV 1528». W liście tym Kopernik wyjaśnia bowiem Feliksowi Reichowi niektóre nie zrozumiałe dla niego szczegóły swego traktatu o reformie monety pruskiej (tj. *Monetae cudendae ratio — Sposób bicia monety*), który powstał właśnie wiosną 1528 roku. W tym też dopiero okresie, to jest od pierwszej połowy 1528 roku, Reich zaczął zajmować się sprawami reformy monetarnej Prus Królewskich i Książęcych¹.

List ten, spisany po łacinie, został po raz pierwszy wadliwie opublikowany wraz z niedokładnym tłumaczeniem polskim w roku 1854 przez Jana Baranowskiego w wydawnictwie zbiorowym pism Kopernika, bez podania daty rocznej i zacytowania źródła². Następnie przedrukowali go Franz Hipler i Leopold Prowe. Pierwszy z nich rozwiązał mylnie datę dzienną listu na «8 IV 1528», ujawniając przy tym po raz pierwszy miejsce przechowania tego przekazu w Archiwum Państwowym w Królewcu, sygn. 5. 22. Nr 28. List uznał za kopię, sporządzoną przez Walentego Steinpica, pisarza biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera³. Natomiast Leopold Prowe datował przekaz na lata «1526—1528». Uznał go za kopię, spisana nie przez Steinpica, lecz nie znaną bliżej osobę. Kopernik miał jedynie dopisać w podpisie do C — *oppennic* oraz wymienić odbiorcę listu, tj. Feliksa Reicha, który mógł być autorem kilku uwag marginalnych⁴.

W roku 1923 Jan Dmochowski w swojej edycji pism ekonomicznych Kopernika dał po raz pierwszy najpoprawniejszy jak dotąd przedruk listu Kopernika do Reicha oraz jego tłumaczenie polskie⁵. Jednocześnie zaś sporządził opis podstawy źródłowej znajdującej się nadal w Archiwum Państwowym w Królewcu, sygn. *Schrank* V. 22. 28, razem z innymi odpisami pism ekonomicznych, sporządzonymi przez Feliksa Reicha (tzw. *konwolut Reicha*). Przyjął, iż jest to kopia dwu-

¹ J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*, Olsztyn 1968, ss. 80—81; por. M. Biskup, *Regesta Copernicana*, Warszawa 1973, nr 287.

² *Nicolai Copernici Opera*, ed. J. Baranowski, Varsaviae 1854, ss. 590—591.

³ *Spicilegium Copernicanum*, wyd. F. Hipler, Braunsberg 1873, ss. 195—197.

⁴ L. Prowe, *Nicolaus Copernicus*, Bd. 2, Berlin 1884, ss. 154—157.

⁵ J. Dmochowski, *Mikołaja Kopernika rozprawy o monecie i inne pisma ekonomiczne*, Warszawa 1923, ss. 47—49 i 89—91.

stronnie zapisana, sporządzona jakąś nieznaną ręką, ani Reicha, ani Kopernika, zawierająca u dołu inicjały N.C. Kopernik miał otrzymać ten przekaz po zgonie Reicha razem z innymi jego odpisami pism ekonomicznych. Wówczas to Kopernik miał własnoręcznie przy inicjale C dopisać resztę swego nazwiska *oppernic* i poniżej adres pierwotnego odbiorcy *Felici Reich* i niżej *De moneta*. W ten sposób niejako uwierzytelnił własnoręcznie kopię swego listu. Natomiast Reich dokonać miał kilku wstawek w tekście głównym kopii⁶.

Po roku 1945 konwolut Reicha razem z pozostałymi archiwaliami królewieckimi znalazł się w *Staatliches Archivlager* w Getyndze (RFN), w dziale *Herzogliches Briefarchiv*, C 1, Kasten 752. Niestety w nie znanych bliżej okolicznościach i czasie, z konwolutu tego zaginęła właśnie list Kopernika do Reicha. Szczegółowym zbiegiem okoliczności znany kopernikanista Hans Schmauch (zmarły w 1966 roku) jeszcze w okresie przedwojennym sporządził jego fotografię. Znajduje się ona obecnie w spuściźnie Hansa Schmaucha w *Ermlandhaus* Münster oraz w dyspozycji doktora Heriberta Nobisa, kierownika *Deutsche Copernicus-Forschungsstelle* w Monachium. Dzięki jego uprzejmości stało się możliwe uzyskanie czytelnej fotokopii przekazu kopernikowskiego i dokonanie jego analizy oraz przygotowanie do druku, za co wyrazić Mu pragnę serdeczne podziękowanie.

Analiza fotokopii tej (którą po raz pierwszy reprodukuje niżej) wykazuje dla nas rzecz najistotniejszą: list Kopernika do Reicha nie został skopiowany nieznaną ręką (J. Dmochowski), lecz spisany ręką samego Astronoma. O autorstwie jego świadczą dobrze już nam znane, charakterystyczne znamiona jego pisma, ustalone bliżej przez Jerzego Zatheya⁷. Jest to humanistyczna kurenta o spokojnym dukcie. Występują w niej charakterystyczne kształty liter majuskułowych, jak C, E, N, Q, oraz minuskułowych, jak d, g, p i s; górne łaski przy literach b i l są prostopadłe, uderza też charakterystyczne zakrzywienie w lewo łaski przy d. Powtarzają się też ligatury st i ub. Uderza zastosowanie litery V w wyrazie końcowym *Varmia*. Podpis *N. Coppernic* pochodzi w całości z ręki Kopernika, przy czym zauważyć wypada, że ta forma nazwiska występuje w przeważającej mierze w podpisach własnoręcznych Astronoma od roku 1511 aż do 1531⁸. Przekaz ten uznaje więc należy za kopernikowski nie tylko ze względu na jego treść, ale i rękę pisarza, to jest za autograf, co rzecz jasna wzmacnia jeszcze jego autentyczność. Brak w nim tylko adresata listu, którym był Feliks Reich, przebywający aktualnie w Lidzbarku Warmińskim w otoczeniu biskupa Maurycego Ferbera. Czy sprawił to pośpiech, z jakim list ten został sporządzony? Istnieje też jeszcze jedna możliwość, a mianowicie, iż przekaz ten stanowił koncept, o czym świadcząby kilka skreśleń dokonanych w tekście ręką Kopernika oraz jedna wstawka na marginesie (na s. 1). Przypuszczeniu temu przeczyłby jednak fakt, że właśnie ta wersja listu była w posiadaniu i użytkowaniu Reicha. Dowodzi tego kilka notatek sporządzonych jego ręką na marginesie, które stanowiły dla niego uzupełniające wyjaśnienia dla skrótowego tekstu Kopernika (na s. 1). Także ręką Reicha dopi-

⁶ *Ibidem*, ss. CXXXXVIII—CXXXXIX.

⁷ J. Zathy, *Analiza i historia rękopisu «De revolutionibus»*, w: *Mikołaj Kopernik. Dzieła wszystkie*, t. 1, Warszawa-Kraków 1973, ss. 16 n; por. też S. Hartmann, *Studien zur Schrift des Nicolaus Copernicus*, *Zeitschrift für Ostforschung*, Bd. 22, H. 1, 1973, s. 1 n.

⁸ H. Koeppen, *Die Schreibweise des Namen Copernicus*, w: *Nicolaus Copernicus zum 500. Geburtstag*, Köln-Wien 1973, s. 213.

sała pod podpisem Kopernika odbiorcą listu Felici Reich oraz niżej *De moneta*⁹.

Jakkolwiek było, czy przekaz ten stanowił czystopis, czy koncept, nie ulega wątpliwości, że był to autograf kopernikowski. O dalszych znamionach zewnętrznych nie można — rzecz jasna — obecnie nic powiedzieć. Uderza tylko duża plama w górnej części strony 2, świadcząca, że rękopis został mocno zawilgocony.

Poniżej drukujemy pełny tekst listu Kopernika do Reicha w oparciu o jego fotokopię, zachowując wiernie pisownię Kopernika bez modernizacji humanistycznej (a więc bez modernizacji *e* jako *ae* i *c*, a nie *t*, zestawiono też *u* i *v* tak jak w oryginale, bez próby ujednoczenia). W przypisach literowych wyjaśniono skreślenia ręki Kopernika oraz podano dopiski dokonane przez Reicha. W przypisach cyfrowych objaśniono osoby i miejscowości oraz niektóre fakty występujące w liście. Nie podano natomiast tłumaczenia polskiego, gdyż jest ono zamieszczone we wspomnianej już wyżej edycji Jana Dmochowskiego.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Mikołaj Kopernik do Feliksa Reicha, kanonika warmińskiego

Frombork, 19 IV [1528]

Venerabilis Domine, amice carissime. Non est parui momenti iis, que suapte natura obscura caligine premuntur, lucem dare posse, cum etiam fieri possit, ut quis recte sentiat, quod autem sentit, id eloqui non possit, tale quiddam et mihi interdum euenire vereor. Talis est autem de moneta Prussiana ratiocinatio propter variam ipsius commixtionem, ne dicam confusionem, et ideo nihil miror, si ea, que scripsi, non statim intelligantur ab omnibus. Tentabo igitur, quod D[ominatio] T[ua] queritur intellectum non fuisse, reddere apertius. Inuenimus inquam, quod libra dimidia argenti emebatur marcis II et scotis VIII, quando tribus partibus argenti puri quarta pars eris miscebatur et ex dimidia libra ipsius masse solidos CXII faciebant. Quod igitur moneta huiusmodi habuerit debitas conditiones bone monete secundum valorem et estimationem, per ea, que sequuntur, examinando declaratur hoc modo. Cum enim dicimus in solidis CXII libra j pendentibus, tres quartas siue dodrantem argenti puri fuisse secundum propositam rationem admixtionis, sequitur quod in tertia parte huius summe (et sunt solidi XXXVII et tertia vnus^a siue denarii 2^b) erit vna ex dictis quartis argenti puri siue quarta pars libre j^c. Ergo si XXXVII solidos et terciam partem solidi addas CXII solidos^d faciet sumam solidorum CXLVIII et terciam solidi^e, pendentem libre vnus bessem (nam bes denotat duas tercias alicuius totius sicut dodrans III quartas)

⁹ O charakterystycznych znamionach ręki F. Reicha por. M. Biskup, *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512—1537*, Warszawa 1971, s. 13, oraz J. Drewnowski, *Cyrkularz Ad palatinos, castellanos, canonicos etc. (rzekomy autograf Kopernika)*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, t. 15, nr 4, 1970, ss. 739 n.

^a Na marginesie ręką F. Reicha solidi

^b Skr. erunt

^c Skr. sine octaua libre vnus

^d Nadpisane

^e Na marginesie ręką F. Reicha Terciam partem

siue pendentem libre j et sextam vnus, quod idem est^f, quod II terciæ. Hic autem interpretatus sum bessem per scotos XXXII, prout tota libra^g hec nostra continet scotos XLVIII, et non habebam dicere vncias VIII, nam alia est in usu libra maxime aqua^h aromatariorum, que partitur in vncias, minor ista in quadrante. Igitur in dicta solidorum summa CXLIX et terciæ vnus completur dimidia libre argenti puri. Nam cum ipsa pendeat duas tercias libre, si quartam demperis, quam ratio admixti eris deposcit, et equipollet sexti parti totius libre, remanet libre j. Habemus ergo valorem monete huius libram dimidiam argenti puri in solidis CXLIX, sed precium eius solidi CXL, nempe ut dictum estⁱ, marce II^j scoti VIII; cedunt ergo dignitati seu estimationi solidi fere nouem et in vniversum pars quintadecima proxime valoris, et sic puto id manifestum. Si preterea aliud quiddam difficultatis emerit, operam meam pro posse offero, modo quid boni efficere possit. Vereor autem, nisi aliter fuerit prouisum quam antea, ad peiora rem processuram, non enim cessabunt hoc modo cudere monetam. Cur enim cessabunt, qui ex eo lucrum, ¶ damnum vero nullum expectant in quemcumque euentum. Intellexi, domino Agathio^k referente, de contributione^l tractari, vnde accipio nihil hoc tempore futurum de moneta, neque enim conuenit, ut duplici grauamine onerentur subditi. Itaque contribuemus quidem, moneta autem iacebit, imo non iacebit, sed faciemus adhuc peiorem et dabimus Regi Domino Nostro^m grandem pecuniam, id est paleas, grana autem vbi manebunt? Nescio, si non pulcrius, magnificentius atque regalius fuissetⁿ, dicam etiam multo utilius^o, dimissa exactione monetam nunc erexisse et, si non satis id fuisset, postea ad contributionem processisse. Nam, si non fallor, maiorem profectum et fructum reportasset hec res, aucto censu publico, nempe perpetuum, illud autem annum solum modo. Sed quitquid sit, fateor me errare posse, vnum hominem vnum ingenium habentem, et non aduertentem vel ignorantem, que ab aliis perpenduntur utiliora: Cupio D[ominationem] Tuam optime feliciterque valere, et faciat me R[everendissimo] D[omino] Nostro^o seruitia mea commendata. Ex Varmia^p octaua Pasce.

N. Copernic^m

^f *Skr.* cum

^g *Skr.* continet

^h *Wstawka na marginesie*

ⁱ *Nadpisane*

^j *W or. mylnie I*

^k *Skr.* dimissa exac

^l *Skr.* vt

^m *Poniżej ręką F. Reicha Felici Reich i jeszcze niżej De moneta.*

ⁿ *Achacy von Trenck, kanonik warmiński w latach 1517—1551.*

^o *Mowa o podatku uchwalonym dla Zygmunta I przez stany Prus Królewskich w roku 1526 na zjeździe z królem w Gdańsku.*

^p *Tj. królowi Zygmuntovi I (Staremu).*

^q *Maurycy Ferber, biskup warmiński w latach 1523—1537.*

^r *Oznacza Frombork.*

Veri tunc acutissime Non est parum momenti quod
 fuerit natura affirmativa ratione premittitur. Quod dicitur
 posse, cum dicitur fieri posse, ut quis verbe sentiat, quid autem
 fuerit id aliquid non possit, tale quiddam et tibi interdum evenire
 verborum. Talis est autem de moneta pressana ratiocinatio propter
 variam ipsius compositionem in duarum compositionem, et ideo nihil
 mirum si ea que scripsi non statim intelligatur ab omnibus.
 Tentabo igitur quod dicitur queritur intelligitur non fuisse reddere
 aptius. Invenimus enim quod libra dimidia argenti continebat
 uncias 12 et 300 viij quado tribus partibus argenti parvi quarta
 pars vis miscebatur et ex dimidia lb ignis massae solidos
 100 faciebant. Quae igitur moneta huiusmodi habebat 4 libras
 conditionem bene monete scilicet realiter et estimatione. Et in
 que sequitur examinando declaratur hoc modo. Cum enim
 dicitur in solidis 100 lb 1/2 pendunt 1000 quartas sine deditur
 argenti parvi fuisse scilicet proposita ratione admittitur sequitur
 quod in tertia parte huius summe (si fuerit solidi 1000) et tertia
 pars (si 1/2) deditur tunc una ex dictis quartis argenti parvi sine
 quarta parte lb 1/2 fuit admodum parva. Ergo si 1000 lb
 et tertia parte solidi addas computatur summa solidos 1000 et 1/3
 Proportio solidi pendunt libras minus 1/3 (non bis deditur duas tunc
 aliamus totius sunt deditur in quartas) sine pendente lb 1/2 et
 sexta minus quod ad est una quod 1/6 tunc. Hic autem computat
 summa huiusmodi per 1000 partem tota libra tunc haec una ratio
 est 1000 lb et non habebat duas tunc minus 1/3 in alia est in 1/3
 libra minus avomataribus que pariter in duas minus 1/3
 in quibusdam. Totum in dicta solidos summa 1000 et tertia 1/3
 computatur dimidia lb 1/2 argenti parvi. Nam cum 1/3 pendunt
 duas tunc libras si quarta dimittitur qua ratio admittitur
 vis deposita et equipollit sexti parti totius libras remanent
 lb 1/2. Habemus ergo valore monete huiusmodi libra dimidia
 argenti parvi in solidis 1000. sed primus eius solidi 1000 unquam
 ut dicitur in 1000 viij, videtur ergo dignitatis seu estimationis
 solidi fore non, et in universum parte quatuordecima propositi
 valoris, et sic patet id manifestum. Si autem aliud
 quiddam diffinitionis concesserit operari una pro posse offero
 modo quod bene offeri possit. Tunc autem nisi aliter fuerit
 primum 1/3 contra ad priora viij promissa. In non cessabit
 hoc modo videtur moneta. Cuius enim cessabit qui ex 1/3 libra

Scimus vero nullum oportere...
fuit illi duo agatho...
unde cupio nihil hoc...
tunc ut dupliq...
retraheretur...
placuisse...
grandi pecuniam id est...
Nescio si no...
que dicitur...
me exisse...
provisse. Nam si...
reperisset hoc...
viri homine...
vel ignoranti...
Cetero d...
somnia mea...

N. Coppin
filius...

De...

DAS PROBLEM DER URSCHRIFT DES BRIEFES VON NICOLAUS COPERNICUS
AN FELIX REICH AUS DEM JAHRE 1528

Zusammenfassung

Die Publikation enthält einen Abdruck des Briefes von Nicolaus Copernicus an Felix Reich vom 19.4.1528, in dem einige Fragmente der Abhandlung Copernicus' über das Münzwesen (*Monetae cudendae ratio*) näher erklärt wurden. Diese aus zwei Seiten zusammengesetzte lateinische Überlieferung wurde von den Herausgebern: F. Hipler, L. Prowe und J. Dmochowski für eine Kopie gehalten, die von einem unbekanntem Schreiber verfertigt wurde. Copernicus sollte demnach bloß seinen Namen zu dem Endinitial „C“, sowie den Namen und Vornamen von Reich, und der letztere einige Randbemerkungen (so J. Dmochowski) hinzufügen. Die Handschrift, die bis 1945 in dem Königsberger Staatsarchiv (Sign. 5.22. Nr. 28) sich befand, wurde nach dem letzten Krieg in dem Staatlichen Archivlager in Göttingen nicht wiedergefunden. Eine Fotokopie, von Hans Schmauch gemacht, (heute im Ermlandhaus in Münster, in der Disposition der „Deutschen Copernicus-Forschungsstelle“ zu München) ist aber erhalten geblieben. Auf deren Grund läßt es sich nachweisen, daß der erwähnte Brief von Copernicus eigenhändig geschrieben wurde; es spricht dafür die Form vieler Majuskel- und Minuskelbuchstaben, sowie die Schriftzüge der humanistischen Kurrentschrift. Die Fotokopie wird als Beilage zum gedruckten Text ebenfalls veröffentlicht. Es ist daraus sichtbar, daß Reich bloß am Ende seinen Namen und Vornamen als Briefempfänger, sowie die Worte *de moneta* und zwei Erklärungen am Rande der 1. Seite hinzugeschrieben hat. Die Handschrift war also eine Urschrift aus Copernicus' Hand; das Fehlen des Empfängers läßt sich jedoch schwer erklären, vielleicht war der Brief nur ein Entwurf. Der Text wurde ohne Modernisierung der Schreibung abgedruckt, indem alle Zutaten von Copernicus und Reich in den mit Buchstaben bezeichneten Anmerkungen vermerkt wurden.